

Естетика як побічний ефект оптимізації

Чому нас взагалі щось вабить? І ні, мова не про б'юті-фільтри в телефоні. Чому на одні форми можна дивитись годинами, а від інших хочеться звільнити дизайнера? Прийнято вважати, що краса - річ повітряна, майже містична. Але якщо зняти з неї ореол і подивитись тверезо, виявиться незручна правда: краса - не фея. Це бухгалтер. Вона рахує.

Наш лінивий мозок - жадібний оптимізатор. Він не любить зайвих обчислень. Якщо об'єкт легко розпізнається, симетричний, передбачуваний - мозку добре. Він економить енергію і як нагороду видає відчуття «ммм, гарно». Краса - це кеш-пам'ять еволюції. Де менше когнітивних гальм, там більше лайків.

Якщо відкинути романтику, почуття краси в людей - це не «дар» і не вікно у вищі смисли. Це робочий режим мозку, який існує в умовах постійного дефіциту ресурсів. Світ надто складний, щоб сприймати його напряду, тому мозок увесь час стискає дані: шукає закономірності, повторюваності, внутрішній порядок. Коли стиснення виходить особливо вдалим, спалахує маркер - суб'єктивне відчуття краси.

Гарний приклад - впізнавання обличчя. Людина не зберігає в голові мільйони пікселів, вона зберігає компакту модель: пропорції, співвідношення, характерні відхилення. Коли нова інформація несподівано добре вкладається в цю модель, виникає відчуття «ось воно». В естетиці відбувається те саме, тільки об'єктом стає не людина, а форма, рух, звук.

Звідси й уся естетика. Краса - не властивість об'єкта, а сигнал: «модель виявилась несподівано компактною». Сприйняття раптом розуміє більше, ніж очікувало, і при цьому не ламається. Це і є той самий «вау-ефект», який потім описують словами «гармонія», «витонченість», «глибина».

Евристика тут ключова. Мозок не доводить, не обчислює і не перевіряє - він вгадує. Швидко, неточно, але достатньо добре. Якщо вгадування дало виграш - ставиться позитивний маркер. Емоція в цьому сенсі не мета, а індикатор: лампочка «структуру знайдено».

Це добре видно на візуальних ілюзіях та інсайтах. Коли людина дивиться на неоднозначну фігуру, а потім раптово «бачить» другий образ, виникає короткий сплеск задоволення. Жодної користі, жодної асоціації - просто раптове поліпшення внутрішньої моделі. Краса працює за тією самою схемою, тільки стійкіше.

Тому всі популярні утилітарні пояснення краси спрацьовують лише частково.

Ефективність. Стегна, плечі й решта геометрія. Симетрія і пропорції - не примха скульпторів, а маркер «система без багів». Організм без перекосів з більшою ймовірністю переживе зиму і вас заодно. Ми називаємо це «красиво», еволюція - «репродуктивно доцільно». Романтика? Ні. Біологія з хорошим піаром.

Тричкочковий кидок. Коли м'яч по ідеальній дузі влітає в кільце - ми мліємо. Чому? Тому що траєкторія оптимальна. Мінімум зайвих рухів, максимум результату. Естетика - це фізика, що влучила в десятку.

Квіти. Яскраві, контрастні, симетричні. Нам гарно, бджолам - зручно. Ми просто підключились до чужого UX-дизайну. Природа малює не «для душі» - вона малює «для розповсюдження пилку». А ми стоїмо й зворушуємось.

Красивими виявляються не просто ефективні рішення, а ті, де ефективність виражена структурно ясно: де форма здається мінімальною, незайвою, «зібраною». Ефективність тут - збіг, а не причина.

Новизна. Без новизни немає естетичного виграшу - цілком очікуване не дає нової моделі. Але новизна сама по собі - це просто шум з амбіціями. Випадковий набір звуків може бути скільки завгодно новим, але від цього він не стає красивим, і випадковий

набір слів не перетворюється на поезію лише тому, що ви його не чекали. Новизна спрацьовує лише тоді, коли відкриває приховану закономірність, а не підмінює її хаосом.

Передбачуваність. Повна передбачуваність теж не рятує. Дитяча лічилка може бути ідеально структурованою і легко вгадуваною, але естетично нейтральною. Вона не вимагає перебудови моделі - все очевидно одразу. Передбачуваність потрібна лише як тло, відносно якого можливий виграш.

Асоціації. Квіти й веселка викликають позитивні почуття, бо асоціюються зі свіжими фруктами, гарною погодою, безпечним середовищем. Це пояснює емоційне забарвлення, але не пояснює естетичну глибину. Рекламний плакат з фруктами теж тисне на ті самі кнопки, але рідко сприймається як красивий у сильному сенсі. Асоціації пришвидшують відгук, але не створюють краси - вони просто підсовують готові відповіді з методички.

Музика тут особливо показовий випадок. Вона майже позбавлена утилітарного змісту й зовнішніх посилянь, тому оголює механізм. Гарна мелодія - це не просто «баланс новизни і передбачуваності». Це момент, коли послідовність звуків раптом складається в ціле, яке після факту здається єдино можливим. До цього ти не знав, що так можна, після - дивуєшся, як могло бути інакше. Це чисте переживання вдалого стиснення в часі.

Тепер неприємна частина, через яку все це зазвичай прикривають піднесеними словами. Людям психологічно вигідно вважати красу чимось «вищим»: зв'язком з природою, духом, істиною. Бо альтернатива - визнати, що найтонші переживання є побічним ефектом грубої оптимізації. Не одкровенням, а вдалою евристиккою. Не доторком до вічного, а вдалим стисненням вхідного потоку.

Це особливо помітно в спротиві ідеї, що алгоритм може розпізнавати красу. Людям здається, що якщо механізм формалізований, то він «знецінюється». Хоча насправді відбувається зворотне: стає видно, наскільки тонко влаштована сама евристика.

Це не робить красу фальшивою. Але знімає з неї ореол.

Вона цінна не тому, що шепоче нам пароль від сенсу буття, а тому що показує: ось тут твій мозок не заклинив - він оптимізувався миттю.

Краса - це маленький внутрішній звіт: «задачу вирішено швидше, ніж очікувалось». Саме тому її не можна звести ні до користі, ні до емоцій, ні до асоціацій. Все це - побічні маркери. В центрі завжди одне й те саме: несподівано вдало упакована складність. Користь - це показники ефективності, емоції - це сповіщення, асоціації - це автодоповнення. А краса - це коли архів раптом розпакувався сам. ZIP-файл реальності, що відкрився без пароля - і всередині не безлад, а порядок.

Якщо зовсім чесно: людям подобається не краса як така, а відчуття, що світ раптово став простішим - і при цьому не подешевшав. Наче всесвіт увімкнув режим «економії обчислень», але не урізав графіку.

1. Renoult, J. P., Bovet, J., & Raymond, M. (2016). *Beauty is in the efficient coding of the beholder*. Royal Society Open Science, 3(3), 160027.

<https://doi.org/10.1098/rsos.160027> (doi.org in Bing)

Дослідження демонструє, що об'єкти, які легше кодуються в зоровій корі мозку, сприймаються як естетично привабливі. Це підтверджує гіпотезу про зв'язок краси з ефективністю нейронного кодування.

2. Meyl, V. (2024). *Artificial Intelligence and the Metamorphosis of Beauty: A Philosophical Inquiry.* Open Journal of Philosophy, 14(1), 215–230.
<https://www.scirp.org/journal/paperinformation?paperid=131522>

Автор досліджує, як штучний інтелект змінює уявлення про красу, пов'язуючи її з алгоритмічною елегантністю та інформаційною складністю. Пропонується нове філософське осмислення естетики в цифрову епоху.

3. Symbolic Resonance Theory (2025). *Beauty as Compression: A Theory of Symbolic Resonance in Human and Artificial Cognition.* Zenodo Preprint.
<https://zenodo.org/records/10086552>

Теоретична праця, яка трактує красу як результат ефективного стиснення складної інформації у символічні структури, що резонують із когнітивними схемами сприймача - як у людей, так і в системах ШІ.